

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРНИХ ФОРМУВАНЬ

Нікуліна В.Б.

В статті розглядаються проблеми утворення регіонального агроформування на сучасному етапі; окреслено переваги кластерної моделі та труднощі їх створення в нашій державі; досліджується зарубіжний досвід кластерних утворень. Розроблено методологію формування регіонального агропромислового кластерного утворення, наведено приклад функціонування регіонального кластерного формування - «Поділля-Перший». Обґрунтовані пріоритетні напрямки розвитку агроформувань на основі кластерної моделі.

Кількість бібліографічних посилань – 12, мова – українська.

Ключові слова: кластер, агроформування, успішна діяльність кластерів, аграрна сфера, „Поділля Перший”.

ВСТУП

Кластерна структуризація економічних відносин – це одна із форм адаптації економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов конкуренцій, забезпечення цілісності формування господарського і ринкового механізму функціонування, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції (послуг), підприємств і країни в цілому.

На відміну від звичайних форм коопераційно-господарських взаємодій малого, середнього і великого бізнесу кластерні системи характеризуються такими особливостями:

- стійкістю господарських зв'язків господарюючих суб'єктів – учасників кластерної системи, з домінуючим значенням цих зв'язків для більшості її учасників;
- довготривалою координацією взаємодій учасників системи в рамках її виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління, контролю якості.

Перед наукою постало завдання розробити методичні рекомендації щодо створення та забезпечення функціонування кластерних систем.

В економіці поняття „кластер” визначають як скомпоновану на певній території групу підприємств, організацій і установ в окремій або суміжній з нею галузях, що взаємодоповнюють одне одного або посиляють конкурентні переваги окремих складових сформованої групи.

За М. Портером, кластер – це об'єднання взаємозв'язаних і взаємодоповнювальних підприємств, організацій і зв'язаних з ними за географічною та функціональними ознаками державного управління, наукових заходів, різних інфраструктурних складових, працюючих на певній території з певною метою.

В.Чужиков трактує кластер як конкурентноспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізацій, що дає максимальний господарсько – соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях.

За Н.К.Васильєвою, під аграрним кластером слід розуміти територіальне об'єднання споріднених за виробничими напрямками діяльності підприємств для посилення сумісних ринкових позицій, здобуття конкурентних переваг і забезпечення економічного розвитку на рівні держави і регіону.

Дослідженням проблеми формування кластерних структур займається велика кількість сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких М.Портер, В.Фельдман, Т.Андерсен, Р.Стоун, П.Арена, Д.Хені, Ж.Вейс, П.Антіла, В.Письмак, Г.Семенов, О.Богма, Н.Костенко, М.Кропивко, С.Соколенко, Е.Ткаченко, Б.Шелегда. Ними досліджено теоретичні аспекти формування конкурентноспроможних кластерів, проблеми та перспективи розвитку кластеризацій на загальнодержавному і регіональному рівнях. Також науковцями досліджувались особливості кластерної адаптованості сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних перетворень.

1 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КЛАСТЕРНИХ ФОРМУВАНЬ

Кластеризація охоплює більше 50% відносин соціально-економічної системи в розвинених країнах світу.

Найбільш успішний розвиток кластерних ініціатив є в Австрії, Великобританії, Іспанії і Німеччині. В цих країнах формуванню кластерів надається державна підтримка. Вона проявляється у реалізації стратегії підприємництва, регіональної стратегії, промислової стратегії, Європейської хартії малих сільськогосподарських підприємств або

дослідно-інноваційних стратегій. Масштаби впливу діяльності кластерів охоплюють від національного та регіонального рівня до місцевого рівня та рівня окремих сільських поселень. Сфери діяльності європейських кластерів охоплюють всі види громадської діяльності. Учасниками кластерів є підприємницькі, банківські, управлінські структури, місцеві громади, громадські організації, вуличні, домові комітети.

Зарубіжний досвід переконує, що ініціаторами кластерної політики можуть бути не тільки центральні органи управління, але й органи регіональної влади та місцеві об'єднання підприємців і громад. В світовій практиці такі програми дістали назву „кластерні ініціативи”.

Прикладом найбільш потужного кластеру світу є Силіконова долина (штат Каліфорнія), в ній мають свої штаби тисячі високотехнологічних компаній, що займаються комп'ютерами, їхніми комплектуючими, програмним забезпеченням, мобільним зв'язком, біотехнологіями тощо. Звідти вийшли такі відомі компанії “Eastman Kodak”, “General Electric”, “Shockley Transistor”, “Lockheed”, “Hewlett Packard”.

Найвідоміший європейський кластер – Пластикова долина (Франція). Підприємства, що входять до її складу займаються перетворенням полімерів в готову продукцію, проектуванням виробів, впровадженням машин тощо. В Німеччині з 1995 року діє програма біотехнологічних кластерів „Bio Regio”. Близько 30% підприємств на території Євросоюзу визнають свою кластерну приналежність. Понад 67% литовських підприємств працюють у середовищі кластерів. Найвищий рівень кластерізації- зафіксовано у Великобританії, де в середньому 8 із 10 підприємств є належними до кластера.

Кластери можуть охоплювати невелику кількість (10-15) компаній, а можуть об'єднувати 6- 7 тисяч компаній (так відбувається в Індії та Китаї). Національний банк розвитку сільського господарства Індії (NABARD) є провідником Національної програми індустріалізації сільської місцевості та розробником за 1999-2004 роки понад 50 сільських кластерів. Завдання NABARD полягає в посиленні конкурентних позицій кластерів за допомогою надання технологічного трансферу, сприяння доступу до сировини, розвитку управлінських навичок тощо.

2 МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО КЛАСТЕРНОГО УПРАВЛІННЯ

Часто центром формування кластерів виступають університети або групи науково- дослідних структур і установ.

Кластерні комплекси забезпечують ефективну організацію інноваційних процесів, формують специфічний економічний простір з метою розширення обсягів торгівлі, ефективного використання капіталу і людських ресурсів.

Методологія формування регіонального агропромислового кластерного утворення, яка полягає в тому, що:

1) визначаються напрями господарської діяльності, які найбільше характерні для даного регіону. Вони є основою для формування агропромислових регіональних кластерів;

2) потім здійснюється розробка виробничо – технічної структури кластерного утворення на основі завершених груп виробництв з одержання конкретного продукту;

3) на базі виробничо – технологічної структури кластера здійснюється формування структури кластерного утворення;

4) до складу кластерного утворення включаються і ті структури, з якими постійно співпрацюють його виробництва.

При формуванні кластерних утворень агропромислового типу враховують наступні важливі ознаки, серед яких добровільне об'єднання підприємств агропромислового виробництва, установ чи організацій суміжних із сільським господарством в технологічно-фінансову структуру:

- боротьбу за споживача веде кластер як територіальний комплекс;

- існує дострокова кооперація та взаємодоповнюваність;

- високий ступінь конкурентно спроможності кінцевої продукції;

- єдиний технологічний цикл.

Формування кластерів здійснюється на засадах:

- добровільності входження учасників кластерного утворення;

- об'єднання в кластер проходить за ініціативою знизу;

- наявності значних інвестицій ресурсів;

- взаємовідносини складаються таким чином, що прибуток отримують всі учасники кластеру;

- забезпечується рівні економічні умови господарювання;

- кластерні утворення базуються на пристосуванні різних соціально-економічних структур до однакових умов існування.

Кластерна адаптивність сільськогосподарських підприємств – це здатність останніх жити в умовах ринкової нестабільності.

При розробці агропромислових кластерів регіонального рівня проводиться аналіз статистичних даних щодо розвитку аграрної сфери регіону, а також усієї держави. При аналізі й виборі напрямків господарювання для наступної розробки кластерних структур враховуються такі основні показники, як валова продукція, урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, рентабельність виробництва, прибуток, значимість для регіону. Порівняння даних показників проводиться з аналогічними середньостатистичними.

До складу кластерних структур того чи іншого напрямку господарювання доцільно включати заготівлю, переробку, зберігання, реалізацію, харчову сферу, організацій з реклами, тари – упакування, транспорту, наукові і навчальні заходи.

На першому етапі формується загальна схема агропромислових кластерів регіону. Дана схема включає самі кластери за напрямками господарювання по галузі рослинництва і тваринництва, а також управлінські органи координації, регулювання, аналізу їхньої діяльності.

Управління профільними агропромисловими кластерами регіону здійснює координаційний орган, що функціонує періодично, а виконавчий діє на постійній основі.

Виробничо-технологічна схема агропромисло-вого профільного кластера має велику кількість учасників, що суттєво знижує оперативність їхньої роботи.

Для агропромислових профільних кластерів регіону виробничо – технологічна структура має 3 групи виробництв:

- 1) вирощування сільськогосподарської продукції;
- 2) переробка сільськогосподарської продукції;
- 3) харчові виробництва.

Труднощами створення кластерів в нашій країні є:

- брак капіталу та кваліфікованої робочої сили;
- незацікавленість державних органів влади, нерозуміння переваг кластерного підходу;
- відсутність інфраструктури;
- загроза гіперспеціалізацій кластера.

Позитивними моментами існування регіональних кластерів є:

- зміцнення власного конкурентного статусу через посилення конкуренції;
- активізація підприємницької діяльності;
- підвищення інвестиційної привабливості регіону;
- сприяння найбільш раціонального використання ресурсів;
- покращення інноваційного середовища регіону;
- зростання експортного потенціалу;
- забезпечення сталого розвитку соціальних процесів.

3 „ПОДІЛЛЯ ПЕРШИЙ” - ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ

Україна вже має позитивний досвід створення кластерів. Кластерна модель економічного розвитку використовується на базі економічних та інвестиційних зон. Недостатньо опрацьованими залишаються питання розвитку кластерів у аграрній сфері з урахуванням соціальних та економічних особливостей окремих територій держави.

Особливості кластерних структурних економічних відносин проявляються лише в деяких регіонах країни. Реалізація програми економічного розвитку „Поділля Перший” - конкретний приклад розкриття потенціалу кластерної структуризації економічних відносин в Україні. Структура управління кластерами в „Поділля Перший” відповідає нормам утворення кластерів. До складу позаурядової громадської організації „Поділля Перший” входять підприємства Хмельницької, Вінницької, Тернопільської та Івано- Франківської областей.

Стихійність, незавершеність кластерів в агропродовольчому секторі України зумовлюється відсутністю стратегій кластерізації у регіональних органів. Структура управління кластерами „Поділля Перший” представлена комітетами стандартів і якості, основної продукції, гуртової торгівлі, реформ, технологічного і технічного розвитку, комітетом утворення структури та підкомітетом бізнес- планів. Вищезгадані комітети підпорядковані комітету управління кластерів через раду членів кластерів.

Основними цілями реалізації програми „Поділля Перший” є:

- практична реалізація кластерної моделі менеджменту;
- стимулювання розвитку потенціалу підприємництва в сфері переробки сільськогосподарської продукції;
- підвищення якості продукції, що випускається;
- надання технічної допомоги підприємствам- партнерам;
- зміцнення адаптаційного статусу агроформувань і підвищення їх конкурентоспроможності;
- активізація формування нових підприємств;
- мобілізація державних та приватних ресурсів;
- використання технічної експертизи країн- донорів для модернізації технічного процесу;
- навчання персоналу.

ВИСНОВКИ

З метою забезпечення сприятливих умов для організацій та функціонування кластерів було б доцільно у найкоротші строки розробити відповідну нормативно-правову базу щодо створення соціальних фондів державної

підтримки підприємства цільового фінансування на потреби кластеризації економічної діяльності. Для скорочення організаційного періоду формування кластерів необхідно розробити пакет нормативних документів відповідного до основних типів (моделей) кластерів, а також відрегулювати відносини між їх членами і керівними органами.

В глобальному соціально-економічному просторі саме кластери здатні зберегти національну цілісність країни. Кластеризація є антитезою між національною і міжнародною економічними системами, це не новоутворення, а пристосування різних соціально-економічних структур до однакових умов існування, що є особливо важливим напрямком економічної глобалізації.

В період трансформаційних перетворень і ринкової нестабільності кластери є найбільш оптимальним варіантом ефективних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками. Соціально-економічна ефективність в кластерах максимізується з допомогою мінімізації витрат. Кластери – це конкурентоздатна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізацій, додатковий спосіб реалізації державної політики і організацій розвитку соціально-економічної системи, джерело розкриття соціально-економічного потенціалу регіону

Формування і розвиток кластерів дає можливість активізувати інвестиційно-інноваційну діяльність, об'єднати виробництво окремого виду сільськогосподарської продукції в технологічний ланцюг, розробити нові траєкторії руху в бізнесі, забезпечити формування нових сільськогосподарських підприємств в цілісність з науково-дослідними організаціями, інтегрувати виробничі і сервісні підприємства з їх постачальниками, брокерами, консультантами, об'єднати інжинірингові підприємства, споживачів, розробників ноу-хау.

Для успішного функціонування регіональних кластерних формувань доцільно було б на урядовому рівні затвердити програмні положення щодо підтримки кластерних принципів управління, яка може бути реалізована у вигляді регіональних конкурсів на кращі кластерні проекти.

Важливою передумовою для здійснення цих заходів є розробка цільових програм по кожному напрямку залежно від рівня розвитку того чи іншого фактора та дійовий контроль за їх виконанням на місцевому і державному рівнях. Ці умови забезпечують запровадження програмно – цільового методу розподілу і використання ресурсів у межах кластерного формування.

Економіка територій, що формуються на основі кластерів – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки. Кластерні локальні мережі є джерелами і факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання і сталого розвитку території. У рамках кластера на основі інтеграційних і кооперативних зв'язків високими темпами відбувається адаптація аграрних і переробних підприємств до ринкових умов, що є надзвичайно актуальним на сучасному етапі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богма О.С. Синергетичний ефект як одна з найважливіших складових процесу створення кластерів. У зб.: Держава та регіони. Серія „Економіка та підприємництво”. – 2007. – №1. – С.43-45.
2. Васильєва Н.К. Математичні моделі інноваційного розвитку в аграрній економіці: [монографія] / Н.К.Васильєва.- Дніпропетровськ: РВВ ДДПУ, 2007. - 348 с.
3. Костенко Н.В. Кластерна модель регіонального розвитку інноваційного підприємства в умовах міжнародної економічної інтеграції / Н.В.Костенко, Е.Г.Ткаченко, Шелегда Б.Г. // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: [сб. науч. тр.] - Донецк: Дон. НУ, 2001. – С.83-86.
4. Кропивко М.Ф., Бембега І.О., Бакун В.В. Формування кластерів в агропромисловій сфері регіону. Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегій інноваційної інвестиційного розвитку України // Матеріали міжнародної наук.- практ. конф. У 3- х. Част. –К.: РВПС України НАН України, 2008. Ч.3.- С.53- 56.
5. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф.Кропивко // Економіка АПК. - 2008. -№5. - С.55- 58.
6. Кропивко М.В., Мазоренко І.І., Бембега І.О., Бакун В.В. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів // Економіка АПК. - 2008. - №10. - С.7- 15.
7. Осовська Г.В., Косовський О.П. Менеджмент організацій: навч. Посібник.- К.: Кондор, 2007. - С.163-193.
8. Портер М. Конкуренція [учебное пособие; пер. с англ.]. - М.: „Издательский дом „Вильямс”, 2001. - 495с.
9. Прайс В. Концептуальні підходи до формування кластерів на Хмельниччині // Економіст. – 2008. - №10. - С.24-26.
10. Семенов Г.А., Богма О.С. Національний кластер - новий шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України // Вісник економічної науки України. – 2006. - №1. - С.127- 133.
11. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці / С. Соколенко. - К.: Логос, 2004. - 848с.
12. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання // Вісник УПДУ. – 2001. - №4. – С.160- 167.

